

12 EYLÜL 1980 DARBESİNİN BASINA ETKİLERİ *

Lale DÜNDAR**

Öz

12 Eylül 1980 askeri darbesini takip eden süreçte, hemen her alanda var olan baskı, basın üzerinde de söz konusu olmuştur. 12 Eylül rejimi, basını ve basında yer alan içerikleri biçimlendirmeye çalışmıştır. 12 Eylül yönetimi, basına yönelik baskıcı bir tavır sergilemiş, sansür uygulamalarından kaçınmamış ve basını çeşitli ceza ve yaptırımlara maruz bırakmıştır. Bu nedenle 12 Eylül dönemi Türk basın tarihinin en karanlık ve zorlu dönemlerinden biri olarak adlandırılmaktadır. 12 Eylül rejiminin basına yönelik baskıcı uygulamaları sonucu Türk basının işleyişi ve içerik seçimlerinde köklü değişimler yaşanmıştır.

Gerek 12 Eylül yönetimin basına yönelik sansür uygulamaları, gerekse gazetecilerin uyguladığı oto sansür, basının işlevini yerine getirmesine engel olmuştur. Darbe sonrasında, basın iç politika haberlerinden kaçındığı için, magazin konulu içerikler popüler olmuştur. Bu çalışma 12 Eylül 1980’de gerçekleşen askeri darbenin Türk basınına etkilerini ele almakta ve darbe rejiminin basını nasıl biçimlendirdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

12 Eylül, 1980, Darbe, Basın, Sansür, Otosansür

THE IMPACTS OF 12 SEPTEMBER 1980 COUP ON PRESS

Abstract

Almost every field including the press was under pressure in the period following the military coup on September 12, 1980. 12 September regime tried to format the press and its contents. The 12 September regime pursued a repressive attitude towards the press and left subject to various penalties and sanctions like censorship. For these reasons, the period of 12 September coup is named as the darkest and the most difficult periods of the Turkish press history. As a result of the 12 September regime's repressive measures towards press, the functioning and the content selection attitudes of Turkish press has changed dramatically. Both the censorship practices of the 12 September regi-

* Bu makale, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde yapılan, 12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

** Dr., Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo ve Sinema Bölümü Öğretim Görevlisi, Ankara/Türkiye.
dundarlale@gmail.com

me towards press and self-censorship of journalists hampered the press to fulfil its functions. Magazine news became popular since the press avoided news about internal politics,. This study aims to focus on the impacts of the 12 September 1980 military coup on Turkish press and tries to reveal how the coup regime formatted the press.

Keywords

12 September, 1980, Coup, Press, Censorship, Self-censorship

GİRİŞ

12 Eylül 1980 tarihindeki askeri müdahale ile Türkiye'nin yönetimi Milli Güvenlik Konseyi'ne (MGK) geçmiş, 1983'e kadar yönetim bu şekilde devam etmiştir. 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimler ile 13 Aralık 1983'te Turgut Özal'ın Genel Başkanlığındaki Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesiyle sona eren askeri yönetim, 3 yıllık bir süreci kapsamaktadır.

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) emir-komuta zinciri içinde hayata geçirilen askerî müdahale, 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının ardından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde silahlı kuvvetlerin yönetime üçüncü açık müdahalesidir. Bu müdahale ile Süleyman Demirel'in Başbakan'ı olduğu hükümet görevden alınmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedilmiş, 1970 sonrasında değiştirilen 1961 Anayasası tamamen rafa kaldırılmış ve Türk siyasi hayatını köklü değişimlere uğratan bir askerî dönem başlamıştır. Bu süreç zarfında, partiler lağvedilmiş, parti liderleri önce askerî üslerde gözetim altında tutulmuş ve sonrasında yargılanmıştır.

Türk siyasi hayatının en önemli kırılma noktalarından biri olan 12 Eylül askeri darbesinin sonuçları, darbenin neden bir kırılma noktası olduğunu açıklar niteliktedir. TBMM'nin 2012 yılında yayımladığı, '*Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*'na göre, 12 Eylül 1980 müdahalesinin rakamsal boyutları aşağıdaki gibidir:

"12 Eylül Darbesinde, 650.000 kişi gözaltına alındı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asıldı. 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılandı. 388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitti. 300 kişi kuşkuyla bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verildi. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. Gazeteler

300 gün yayın yapamadı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirdi.”¹

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen ve Türk siyasi hayatının dönüm noktalarından biri olarak anılan ve demokrasinin kesintiye uğradığı bu süreçte, basın haber verme ve kamuoyunun da haber alma hakkı ciddi şekilde zedelenmiştir. 12 Eylül yönetimi ilk günden itibaren basına getirdiği kısıtlamalar, cezalar, yaptırımlar ve sansür uygulamalarıyla özgür ve bağımsız bir basın olgusunu ortadan kaldırmıştır. Basın üzerinden darbeyi ve darbe yönetiminin icraatlarını meşrulaştırma amacı güden 12 Eylül rejimi bu hedefe ulaşmak için basını baskı altına almıştır. Bu çalışma 12 Eylül 1980 darbesini takip eden süreçte basının maruz kaldığı uygulamalar ve bu uygulamaların sonuçlarını ele almaktadır.

A. 1980'LERDE TÜRK BASINININ GENEL DURUMU

12 Eylül askeri müdahalesinin Türk basını üzerindeki etkilerini doğru bir şekilde analiz edebilmek için öncelikle dönemin yazılı basını hakkında fikir sahibi olmakta fayda vardır.

1980'lerin basını 1950'lerdeki Türk basınından belirgin bir şekilde farklılaşmıştır. Esasen 1950'lere kadar Türk basınında devlet denetiminin egemen olduğu bir dönem yaşanmıştır. 1950'den sonra, özellikle 1970-1980 arası basının şirketleştiği görülmektedir. Bu dönem, teknolojik yatırımın arttığı ve gazetecilikten para kazanmanın yaşandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Büyük sermayenin medyaya girmesiyle hem basın-iktidar ilişkileri değişime uğramış, hem de basının işlevi değişim göstermiştir. 1980'li yıllarda Türkiye'de büyük sermaye medyaya girmiştir. Medya sahipleri açısından “diğer sektörlerden ihale, kredi olanaklarından yararlanma, devlet teşviklerinden olduğu kadar diğer rantlardan da öncelik kapma, medyayı banka ve diğer şirketlerinin reklamında kullanma, pazarlama faaliyetlerini artırma” gibi nedenlerle medya sahipleri ile Ankara arasındaki ilişkiler karmaşık hale gelmiştir.²

Gerçekten de 12 Eylül rejimi ile başlayan süreç, Türk basınında büyük değişimlerin öncüsü olmuştur. Sadece askeri yönetimin basına yönelik baskıları değil, 24 Ocak kararları ile ortaya çıkan yeni ekonomik tablo da basının işleyiş modelini etkilemiştir. Bu nedenle 12 Eylül tarihi kadar, 24 Ocak

¹ TBMM, Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu- I. Cilt, Kasım, 2012, Sayfa xiv- xv.

² Meltem Uzun, *Medya Sahipliğinin İçeriğe Yansımaları: Cem Uzan ve Genç Parti Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2008, s.53.

tarihi de 1980’de basın için asıl dönüşüm tarihlerinden biri olarak sıralanmaktadır.³

24 Ocak kararları özellikle yazılı basını ekonomik sıkıntıya sokmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, 24 Ocak kararlarını müteakiben kâğıda yapılan zamdır. 24 Ocak 1980’e kadar gazete kâğıdı basına, devlet tarafından büyük sübvansiyonla verilmekteyken, 25 Ocak’ta Demirel hükümeti tarafından fiyat artışına tabii tutulmuştur. Hükümet kâğıdın fiyatını 41 liraya çıkarınca, basın ve yayıncılık dünyası ekonomik sıkıntıya düşmüştür. Gazetelerin kâğıdı serbest piyasa fiyatı üzerinden alma zorunluluğu karşısında umutlar reklama bağlanmıştır. Ayakta kalabilmenin bir diğer şartı da büyük sermaye sahibi grupların desteğini alabilmekten geçmiştir. Daha önceki dönemlerde kişisel birikimlerle dergi çıkarmak mümkünken, bu artık imkânsız hale gelmiştir. 1980’den itibaren basındaki reklamlara harcanan pay artış göstermiştir. Hatta Türkiye’deki yerli reklam şirketleri dünyanın büyük reklam şirketleriyle ortaklık anlaşmaları imzalamışlardır. Orhan Koloğlu bu işbirliğini 12 Eylül düzeninin bir parçası olarak değerlendirmektedir: *“Türkiye’yi kapitalist dünya çevresinden merkezine sokma iddialı senaryonun bir parçası olarak, ülkedeki bütün yerli reklam şirketleriyle ortaklık anlaşmaları imzalayıp, onların kontrolü altına girdiler. Bunun kalite açısından büyük bir ilerleme getirmesine karşılık, reklam hacminde sağladığı reel artış, Türkiye’nin batıya entegrasyonuna ve ileri bir tüketim ülkesi haline geldiğini ispatlamaya yeterli değildi. Bu reklam ve toplumlarda eğilim araştırma şirketlerinin asıl amacı ise, reklamı artırmak çabasından çok, uluslararası sermayenin bilgi ihtiyacını karşılamaktı.”*⁴

Diğer yandan 24 Ocak kararları ile ekonomi artık Türkiye’nin öncelikli tartışma konularının başında gelen konular arasında yer almaya başlamıştır. Yazılı basın da bu gerçekten hareketle, özel ekonomi sayfalarına yer vermeye başlamıştır. Bu geleneğin öncülerinden olan Milliyet gazetesi önceleri bir, sonraları da iki sayfasını ekonomi haberlerine ayırmaya başlamıştır. Hatta ekonomideki gelişmeler ekonomi dergilerinin artmasına da sebep olmuştur.

5

1980’ler Türk basınında sahiplik yapılarının değiştiği bir dönem olarak da kayda geçmiştir. Kurban ve Sözeri bu değişimi şu şekilde aktarmaktadır: *“Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk gazetenin yayımlanmasından endüstrileşme sürecine girilen 1960’lara kadar Türkiye’de gazetecilik, Cumhuriyet’in kuruluş aşamasında politik ve sosyal değişim süreçlerine de liderlik etmiş küçük bir grup gazeteci*

³ Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. 142.

⁴ Koloğlu, age., s. 144.

⁵ Koloğlu, age., s. 155.

ya da gazeteci ailenin kontrolünde olmuştur. 1980'lerdeki liberalleşme politikaları, başka sektörlerden medyaya geçişi kolaylaştırmış ve medya sahipliği profilini değiştirmiştir.”⁶ 12 Eylül darbesinin toplumun pek çok alanında yarattığı etkiler, medyayı da etkilemiştir. Medyanın mülkiyet biçiminde, maliyet ve finansman şartlarında, hukuki ve kurumsal altyapısında ve medya girişimcilerinin davranışlarında bu değişiklikler gözlenmiştir.⁷

1980'lerde Türk yazılı basınındaki temel aktörler şu şekilde sıralanabilir: Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi, Hürriyet Gazetesi, Dünya Gazetesi, Yeni İstanbul Gazetesi, Akşam Gazetesi, Son Havadis Gazetesi, Bulvar Gazetesi, Türkiye Gazetesi, Milli Gazete ve Güneş Gazetesi. Bu gazeteler içinde Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Tercüman gazeteleri hem tirajı hem de kitleler üzerindeki etkisi en yüksek olan yayınlar olarak öne çıkmaktadır. Bu gazeteler aynı zamanda ülkenin siyasi nabzı konusunda en gerçekçi görüşü temsil etmektedir. Hürriyet Simaviler'in, Milliyet Karacan'ların, Cumhuriyet Nadi'lerin, Tercüman da Ilıcak'larındır. Bu dört aile zaten Türk basınına egemen durumdadır.⁸ Hayati Tek bu gazetelerin 1980'lerdeki siyasi duruşunu şu şekilde konumlandırmaktadır: “Cumhuriyet solda, Tercüman sağda, Milliyet ortanın solunda, Hürriyet ise orta yolu seçmiş bir gazete olarak siyasi yelpazenin büyük bir kısmını temsil ediyorlardı.”⁹ Ayrıca Basın İlan Kurumu'nun verilerine göre, bu dört gazetenin toplam tirajı, Türkiye'de yayınlanan tüm gazetelerin toplam tirajının yüzde 60'ına karşılık gelmektedir.¹⁰ Bu nedenle öncelikli olarak bu gazetelerin, tarihçelerine kısaca göz atmakta fayda bulunmaktadır.

Dönemin etkili gazetelerinden biri olan Cumhuriyet Gazetesi, Cumhuriyet'in ilanından 6 ay kadar sonra 7 Mayıs 1924'te Atatürk'ün desteği ve isteği üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet rejimini korumak ve kollamak hedefiyle bir araya gelen Yunus Nadi, Zekeriya Sertel ve Nebizade Hamdi öncülüğünde kurulan gazete, hilafet propagandalarına karşı Cumhuriyet değerlerini yaygınlaştırmak hedefiyle yola çıkmıştır. Sonraki yıllarda Yunus Nadi gazetenin tek sahibi haline gelmiş, babalarından sonra ise Nadir Nadi ve Doğan Nadi, gazetenin yönetimini üstlenmişlerdir. Yunus Nadi'nin 6 yıl milletvekilliği yaptığı CHP ile Cumhuriyet Gazetesi'nin arası, gazetenin 2. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'yı desteklemesi ile bozulmuştur. Nadir Nadi, 1950'de DP'den milletvekili seçilmiş ve gazete de DP saflarına geçmiştir. Ancak 50'lerin sonlarına doğru, zorunlu din dersleri ve gazete kâğıdına

⁶ Dilek Kurban, Ceren Sözeri, *İktidarın Çarkında Medya*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 25.

⁷ Alev Söylemez, *Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği*, Haberal Eğitim Vakfı Yayını, Ankara, 1997, s. 96.

⁸ Vedat Demir, *Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s. 175.

⁹ Hayati Tek, *Darbeler ve Türk Basını*, Divit Basımevi, İstanbul, 2006, s. 168.

¹⁰ Tek, age., s. 169.

yapılan zamlar gibi konular nedeniyle, Cumhuriyet Gazetesi DP ile olan bağlarını da koparmıştır. 27 Mayıs 1960 sonrasında ise gazete sola yönelmiştir.¹¹ Gazete yönetiminde zaman zaman yaşanan anlaşmazlıklar sonucu Nadir Nadi bir süre gazeteden ayrılmış ancak 1972 yılında yeniden gazete-ye dönmüştür. 1975 yılında kadroya Uğur Mumcu'nun da katılmasıyla, gazete canlılık kazanmıştır.¹² Gazete 1980'leri İlhan Selçuk yönetiminde karşılamıştır. Önceleri Ankara temsilciliği görevini yürüten, daha sonra ise Genel Yayın Yönetmeni olarak görev yapan Hasan Cemal ve yazı işleri Müdürlüğü görevini yürüten Okay Gönensin, İlhan Selçuk'la birlikte gazetenin temel taşlarını oluşturmuştur. Gazetede ayrıca, Oktay Akbal, Yalçın Bayer, Ahmet Tan, Hikmet Çetinkaya gibi isimler de yönetim kurulunda bulunmuştur. 1980 Ocak ayında Cumhuriyet Gazetesi'nin satış rakamı 93 bindir. 80'li yıllar boyunca satış rakamında istikrarlı bir yol izleyen Cumhuriyet gazetesinin, satışı pek artmasa da 12 Eylül'den sonra sayfa sayısı ve aldığı ilan tutarı artmıştır.¹³

Tercüman Gazetesi ise Cumhuriyet Gazetesi'nin aksine, sağ eğilimli, milliyetçi-muhafazakâr bir gazete olarak ön plana çıkmıştır. Kemal Ilıcak, Sadettin Çulcu ve Ünal Sakman tarafından kurulan gazete, 26 Mayıs 1955'te yayına başlamıştır. 10 Ekim 1961'e kadar *Hadiseler Tercüman* adıyla çıkan gazete, bu tarihten sonra adını *Halka ve Olaylara Tercüman* olarak değiştirmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaşar Nabi Nayır, Ahmet Kabaklı, Tarık Buğra, Uğur Reyhan, Rauf Tamer, Ergun Göze, Reşat Ekrem Koçu, Murat Sertoğlu, Mukbil Özyörük, Ali Rıza Alp, Güneri Cıvaoglu, Nazlı Ilıcak, Yavuz Donat, Ertuğrul Yeşiltepe ve Ünal Sakman gibi yazarları kadrosunda bulunduran gazete, ağırlıklı olarak milliyetçi ve muhafazakâr görüşleri benimsemiştir. 12 Eylül döneminde çeşitli defalar yasaklarla karşı karşıya kalan gazete, hem süresiz kapatma cezası ile karşılaşmış hem de yazarlarının yargılanması ile karşı karşıya kalmıştır. Tercüman aynı zamanda 12 Eylül'den sonra en fazla okur kaybeden gazetelerin başında gelmiştir. 1980 Ocak ayında 400 binden fazla satarken, gazetenin satışı 1984 Ağustos ayında 149 bine düşmüştür.¹⁴ Gazetenin satışının düşmesi doğal olarak reklam gelirini de azaltmış bu da gazetenin sayfa sayısının azaltılması ile sonuçlanmıştır.

¹¹ Mehlika Akgün, *12 Eylül Askeri Darbe Sonrası Gazetelerdeki Magazinleşme Eğilimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı, İstanbul, 2011, s. 96-98.

¹² Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere, Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 2003, s. 265.

¹³ Oral Çalışlar, *12 Eylül ve Andıçlanan Gazetecilik*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 43.

¹⁴ Oral Çalışlar, *12 Eylül ve Andıçlanan Gazetecilik*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 38.

3 Mayıs 1950 tarihinde Ali Naci Karacan tarafından kurulan Milliyet Gazetesi ise Refik Halid, Bedii Faik, İsmail Hami, Ulunay gibi isimlerle yola çıkmıştır. 1954’de Abdi İpekçi’nin yazı işleri müdürü olması ile Türkiye’nin en etkili gazetelerinden biri haline gelmiştir. Peyami Safa, Reşat Ekrem, Çetin Altan gibi yazarların da Milliyet’te yazmaya başlaması, gazetenin etkinliğini artırmıştır. 1955 yılında Ali Naci Karacan’ın vefatı üzerine gazete Karacan’ın oğlu Ercüment Karacan yönetimine geçmiştir. 1973’te tirajı 200 binin üstüne olan gazete, CHP’ye yakın görünmesine rağmen, AP gibi sağ partilere de yer vermiş ve daha geniş kitlelere hitap etmeye gayret etmiştir. Bu gayret gazetenin başyazarı ve yayın yönetmeni Abdi İpekçi’nin denge gözetken yazılarında da görülmektedir. 70’li yıllarda Burhan Felek, Talat Halman, Refik Erduran, Mümtaz Soysal, Örsan Öymen, Hasan Pulur, Bülent Ecevit, İsmail Cem İpekçi ve Metin Toker gibi yazarları da kadrosuna alan gazete, 1 Şubat 1979’da yayın yönetmeni Abdi İpekçi’nin uğradığı suikast sonucu öldürülmesi ile büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Türkiye’yi 12 Eylül’e götüren olaylardan biri olarak sıralanan Abdi İpekçi’nin hayatını kaybetmesi sonucu Ercüment Karacan 1979 sonlarında gazeteye Aydın Doğan’ı ortak etmiş, sonra da tümünü Doğan’a satmıştır.¹⁵ 12 Eylül askeri darbesinden sonra Milliyet de diğer gazeteler gibi zor günler yaşamıştır. Başyazarlığı bir süre Ali Gevgili yapmış, bir süre de Mehmet Barlas aynı görevi üstlenmiştir. Çok sık genel yayın yönetmeni değiştiren Milliyet okuyucu kaybetmiştir. Bu yıllarda gazetede görev alan isimlerden bazıları şöyle sıralanabilir: Turhan Selçuk, Altan Öymen, Orhan Tokathı, Ali Gevgili, Cüneyt Arcayürek, Teoman Erel, Erdoğan Alkin, Nail Güreli, Sami Kohen, Zeynep Oral, Çetin Emeç, Nuri Çolakoglu...

Bu dönemin öne çıkan gazetelerinden bir diğeri de Hürriyet Gazetesi’dir. Gazete 1 Mayıs 1948 tarihinde Sedat Simavi tarafından kurulmuştur. Türk basınına getirdiği yeniliklerle öne çıkan Hürriyet gazetesi ideolojik olarak bir tutum almaktan ziyade, ortadan gideceğinin sinyalini daha ilk günkü sayısı ile vermiştir. Hürriyet’in yayınlandığı gün, birinci sayfada, Cumhurbaşkanı İnönü ile Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar’ın yazıları yer almıştır. Dönemin iki siyasi rakibini birinci sayfada bir araya getirmesiyle Hürriyet, objektif yayın yapacağı mesajını vermiştir.¹⁶ Hürriyet; eğlence, spor, magazin, sağlıklı yaşam, güzellik öğütleri, çizgi romanlar gibi alanlara yer vererek siyaset kadar yaşam haberlerinin de ilgi çekebileceğini ortaya koymuştur. Hürriyet’le birlikte Türk basınındaki haber yazımı, şekil ve üslup bakımından değişiklik yaşamıştır. Aynı durum köşe yazıları için

¹⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere, Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 2003, s. 266.

¹⁶ *Amiral Gemisinin Seyir Defteri 1948–1998*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1998, s. 10.

de geçerlidir. Halkın daha kolay anlayabileceği, kullanımı yaygın kelimeler, sade bir dil tercih edilmiştir. Bununla birlikte renkli ya da renklendirilmiş fotoğraf kullanımı da artırılmıştır. Genellikle ünlü başyazarlar ve yazarlar çevresinde etkinliklerini kazanan öteki gazetelere göre Hürriyet'in özelliği, bir kitle gazetesi niteliğini taşıması; geniş halk kesimlerine dönük ilginç haberler, kısa yazı ve yorumlar vermesi, böylece siyasal ve toplumsal sürece daha yeni katılmış bulunan kesimlere de kendisini okutturabilmesiyle açıklanır.¹⁷ Sedat Simavi'nin 1953'te hayatını kaybetmesinin ardından yönetimi oğulları Haldun Simavi ve Erol Simavi üstlenmiştir. 1954 tarihinde seri ilan yayınına başlayan gazete, 1969 yılında Almanya'da da yayına başlayarak, uluslararası çapta bir yatırım yapmıştır. 1971 yılından itibaren, gazete tümüyle Erol Simavi'nin yönetimine geçmiştir. 1980'lerde ise, gazete daha çok yaşam, aktüalite ve magazin haberleriyle öne çıkmıştır.

B. 12 EYLÜL BASINI: SANSÜR VE YASAKLAR

12 Eylül askeri darbesi, Türk yazılı basın tarihi açısından en karanlık dönemlerden birinin başlangıcını teşkil etmektedir. Bu dönemin böylesine kategorize edilmesi elbette ki, askeri rejimin basın üzerinde uyguladığı sansür ve yasaklardan ileri gelmektedir. Milli Güvenlik Konseyi, yönetime el koyduktan bir hafta sonra Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesini değiştirerek Sıkıyönetim Komutanlığı'na haberleşmeye sansür koyma yetkisi vermiştir. 23 Eylül 1982'de kabul edilen yeni Anayasada da iletişim özgürlüğünü kısıtlayan maddeler yer almıştır. Zürcher, Milli Güvenlik Konseyi'nin tüm kurumlar üzerinde olduğu gibi basın üzerinde de ciddi baskıları ve yaptırımları olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: *"MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutalar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basının, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişlerdi ve yetkilerini kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. Bu durum, özellikle, entelektüel yaşamın ve basının merkezi olan İstanbul'da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu getirdi. Bizzat Atatürk'ün teşvikiyle 1924'te kurulmuş olan yılların Cumhuriyet gazetesi bile bir kez kapatılmıştı."*¹⁸

Darbenin henüz ilk gününde Demokrat, Aydınlik, Politika ve Hergün gazeteleri süresiz olarak kapatılmıştır. İlerleyen günlerde askeri rejimin, gazeteler üzerindeki baskıyı artırması ile gazetecilik pratikleri tamamen değişmek durumunda kalmıştır. Basın, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından sürekli olarak denetlenmiş, zaman zaman beş general tarafından doğrudan,

¹⁷ Ali Gevgili, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 1983, s. 220.

¹⁸ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 406.

zaman zaman da bizzat Evren tarafından denetime tabi tutulmuştur. Onay alamayan yazılar için önce uyarılma sonrasında ise kapatmaya varan cezalar verilirken, çeşitli konularda hemen her gün yayın yasakları konmuştur.

Darbenin üzerinden henüz bir hafta bile geçmeden, bazı gazeteler ve yazarlar çoktan uyarılmışlardır bile. Sıkıyönetim Komutanlığı, 17 Eylül tarihinde Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Orhan Erinç'e, İlhan Selçuk ve Oktay Akbal'ın yazılarının beğenilmediği iletmıştır. Hürriyet ve Milliyet'in yanı sıra Tercüman yazarı Nazlı Ilıcak da uyarılmıştır.¹⁹ Birkaç gün sonra Birinci Ordu Komutanı Necdet Üruğ Orhan Erinç'i arayarak, rahatsızlığın sürdüğünü ve gazetenin kapanabileceğini iletmıştır. Nitekim 11 Kasım 1980 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi süresiz olarak kapatma cezası ile karşı karşıya kalmıştır. 9 Ocak 1981 tarihinde, Hürriyet, Cumhuriyet ve Günaydın Gazetelerinin yazı işleri müdürleri İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na çağırılmışlar ve kendilerinden bir zam haberini aynı yerde ve aynı punto ile yalanlamaları istenmiştir. Daha sonra bu isteğe uymadıkları gerekçesiyle, Hürriyet'ten Tayfun Türe, Seçkin Türesay ve Erol Türegün gözaltına alınmıştır. 1981 Ekim ayında Nazlı Ilıcak'ın Danışma Meclisi'ni eleştiren bir yazısı nedeniyle Tercüman Gazetesi süresiz kapatılmış, 1981 Aralık ayında Hürriyet'in dağıtım ve satışı altı ilde yasaklanmıştır. Güneş Gazetesi 9 Ağustos 1982 tarihinde yasaklanan bir haberi verdiği gerekçesiyle, Günaydın Gazetesi ise 2 Aralık 1982'de süresiz kapatılmıştır. Tercüman Gazetesi 1983 yılında da yine Ilıcak'ın yazıları yüzünden kapatma cezasıyla karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet Gazetesi 24 Ocak 1983 tarihinde 25 gün kapalı kalmıştır. Ağustos 1983 tarihinde Milliyet Metin Toker'in yazısı sebebiyle süresiz kapatılırken Milli Gazete de Ekim 1983'te süresiz kapatma cezası almıştır. 1983 seçimlerine birkaç gün kala ise, Tan ve Günaydın Gazeteleri de kapatılmıştır. Ancak kapanma cezaları bu kadarla sınırlı değildir. Aşağıdaki listeden de görüleceği gibi 1984 yılına kadar basın yayın kuruluşları sıklıkla kapatma cezasıyla karşı karşıya kalmıştır.

“Demokrat Gazetesi 12.09.1980’de süresiz kapatıldı.

Aydınlık Gazetesi 12.09.1980’de süresiz kapatıldı.

Hergün Gazetesi 12. 09.1980’de süresiz kapatıldı.

Bursa’nın Sesi Gazetesi 25.09.1980’de 10 gün süreyle kapatıldı.

Cumhuriyet Gazetesi 11.01.1981’de Güneydoğu’da 5 gün süreyle yasaklandı.

Yankı Dergisi 20.01.1981’de toplatıldı.

Modern Gazete 20.02.1981’de iki sayısı toplatıldı.

¹⁹ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 55-172.

Cumhuriyet Gazetesi 03.04.1981'de Ankara, Kastamonu ve Çankırı illerinde iki gün yasaklandı.

Arayış Dergisi 08.04.1981'de Bülent Ecevit'in yazısı nedeniyle toplatıldı.

Milli Gazete 11.04.1981'de Ankara'da 15 gün yasaklandı.

Milli Gazete 18.04.1981'de Ankara'da yasaklandı.

Yeni Sözcü Dergisi 06.05.1981'de kapatıldı.

Modern Gazete 25.04.1981'de Adana'da yasaklandı.

Yıldız Magazin 24.05.1981'de Adana'da yasaklandı.

Türkiye'de Yarın Gazetesi 31.05.1981'de Konya'da kapatıldı.

Eren Dostluk Sanat Dergisi 16.06.1981'de İzmir'de kapatıldı.

Sesimiz Düşün Dergisi 16.06.1981'de İzmir'de kapatıldı.

Gırgır Mizah Dergisi 17.07.1981'de 4 hafta süreyle yasaklandı.

Tercüman Gazetesi 23.10.1981'de yayını 7 gün yasaklandı.

Yeni Nesil Dergisi 06.01.1982'de 6. Kolordu ve Sıkıyönetim Bölgesine girişi yasaklandı.

Maya Dergisi 17.02.1982'de İstanbul'da toplatıldı.

Arayış Dergisi 03..03.1982'de süresiz kapatıldı.

Gemlik Körfez Gazetesi 05.08.1982'de süresiz kapatıldı.

Günaydın Gazetesi 08.12.1982'de yayını süresiz yasaklandı, 09.12.1982'de izin verildi.

Türkiye Gazetesi 08.12.1982'de İstanbul'da basımı, dağıtımı, bulundurulması ve taşınması yasaklandı.

Hürriyet Gazetesi 12.12.1982'de Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nca bölgeye girişi durduruldu.

Cumhuriyet Gazetesi 24.01.1983'te 1. Ordu ve Sıkıyönetim Bölgesinde basımı, yayını, dağıtımı, bulundurulması ve taşınması yasaklandı. Yasak 24 gün sürdü.

Milli Gazete 24.01.1983'te yayını süresiz yasaklandı. 37 gün sonra izin verildi.

Tercüman Gazetesi 11.08.1983'te yayını süresiz yasaklandı. 22 gün sonra izin verildi.

Milliyet Gazetesi 01.08.1983'te basımı, yayını, dağıtımı süresiz yasaklandı. 10 gün sonra yeniden izin verildi.

Nokta Dergisi 23.08.1983'te yasaklandı, 3 gün sonra izin verildi.

Muğla İlk Adımlar Gazetesi 15.09.1983'te yayını durduruldu, 2.12.1983'te izin verildi.

Milli Gazete 18.10.1983'te süresiz yasaklandı. 20 gün sonra izin verildi.

Günaydın Gazetesi 30.10.1983'te yayını durduruldu. 8.11.1983'te izin verildi.

Hürriyet Gazetesi 01.12.1983'te yayını durduruldu. 7.12.1983'te izin verildi.

*Yazko-Somut Dergisi 25.01.1984'te yasaklandı."*²⁰

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere 12 Eylül gerçekten de yazılı basın üzerinde çok ciddi yaptırımlar uygulamıştır. Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin 12 Eylül 1980- 12 Mart 1984 tarihleri arasında yayını durdurulan gazetelere ilişkin derlediği raporda ise şu veriler yer almaktadır:

*"Milli Gazete dört kez, 72 gün,
Cumhuriyet, dört kez, 41 gün,
Tercüman, iki kez, 29 gün,
Günaydın, iki kez, 17 gün,
Güneş, bir kez, 10 gün,
Tan, bir kez 9 gün,
Hürriyet, iki kez, 7 gün"*²¹

Gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir: "Cumhuriyet 28, Tercüman 27, Hürriyet 14, Milliyet 14, Milli Gazete 4, Dünya 4, Akşam 3, Son Havadis 3, Hergün 2, Arayış 1, öteki yayın organları 75 gün"²²

Sadece yazılı basın değil, dönemin en etkili yayın kuruluşu olan TRT'ye de yasaklar gelmiştir. 14 Eylül 1980 günü TRT'ye yollanan emirle, halkın tek eğlencesi olan siyah beyaz televizyonda yayınlanabilecek haberlere sınırlama getirilmiştir. Bu maddeler şu şekilde sıralanmıştır: "*Aleyhimize olmayan dış haberler verilebilir. Anarşiye ait haberler verilmeyecektir. Herkesi ilgilendirmeyen küçük yangın ve trafik kazası gibi haberler verilmeyecektir. Milli Güvenlik Konseyi ve sıkıyönetime karşı haberler verilmeyecektir. Aksi belirtilmedikçe MGK bildirileri günde üç defa, sıkıyönetim bildirileri de iki defa yayımlanacaktır. 12 Eylül Müdahalesiyle ilgili halkla röportajlar yapılacak. Daha ziyade orta yaşlılarla konuşulacaktır. Röportaj yayına girmeden önce tasvip alınacaktır.*"²³

TRT'ye yollanan emirlerden de açıkça görüldüğü gibi, Milli Güvenlik Konseyi'nin basında yer alacak en ufak bir olumsuz habere tahammülü yoktur. Basının dördüncü güç olma misyonunun ve halkın haber alma hakkının tamamen göz ardı edildiği bu uygulamalar basının gerçek işlevini yerine getirmesine engel olduğu gibi, askeri rejimin propaganda aracına dönüşmesine neden olmuştur. Mehmet Sucu bu dönemi şu şekilde tarif etmektedir: "*Bu süre içinde basının haber verme ve insanların haber alma özgürlükleri de Milli Güvenlik Konseyi'nin koyduğu yasalarla sınırlandı. Bu dönem gazetecilik yapanlar çoğu zaman hangi haberin sakıncasız, hangi haberin sakıncalı oldu-*

²⁰ Mehmet Sucu, *12 Eylül Yasakları*, Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 153-155.

²¹ *Basın 80-84*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1984, s. 198.

²² Age., s. 198.

²³ Birand, Bila, Akar, age., s. 165.

ğu konusunda tereddüt içinde kaldılar. Böylece 1980'lerle birlikte basın literatürüne 'sakıncalı haber' deyimi de girdi."²⁴

İç politikaya dair haber vermenin son derece zorlaştığı bu ortamın etkisiyle, haber yapamayan gazetecilerin yeni yollara başvurduğu, özellikle sektör haberciliği ve dergiciliğe eğilim gösterdiği görülmüştür. Sektör haberciliği ve hedef kitlelerin belirginleştiği yayıncılığın Türkiye'de yükselişe geçtiği dönem, 12 Eylül sonrasına rastlamaktadır.

1980-1983 yılları arasında basına yönelik yaptırımlar öylesine vahim bir hal almıştır ki, rakip gazeteler bile bu yaptırımları birbirlerine karşı kullanma eğilimi göstermişlerdir. Öyle ki, diğer yayın organlarında yer alan bir atlatma haberin kokusunu alan bazı gazetecilerin, sıkıyönetim savcısını arayarak, uyardığına, hatta rakiplerini şikâyet ettiklerine dair örnekler de bilinmektedir.²⁵ Dönemin Sıkıyönetim Komutanlarından Nevzat Bölügiray da gazetelerin kapatılması ve cezalandırılmasına ilişkin olarak, benzer bir anısında Milliyet Gazetesinden Güneri Civaoglu ile yaptığı görüşmeyi şu şekilde aktarmaktadır: "Bir gün Sayın Civaoglu bana telefon ediyordu: Paşam bizi MGK Kararı'na uymadığımız için kapattınız. Ancak Tercüman Gazetesi'nde Nazlı Ilıcak bu tür yazıları sürdürüyor ve hiçbir işlem yapılmıyor. Bizde 1200 kişi bu gazeteden ekmeğe yiyor. Tercüman'a neden bir ayrıcalık tanımıyor?"²⁶ Nitekim Bölügiray bu görüşme sonrası Tercüman'la ilgili şikayeti de ilgili birimlere iletliğini ve neticede Tercüman Gazetesinin de kapatıldığını aktarmıştır.²⁷

12 Eylül rejimi her ne kadar toplumu huzura kavuşturmak vaadiyle yola çıkmış olsa da bu dönem zarfında basına uygulanmış olan baskılar ve yasaklar aslında toplumun sindirilmesi olarak da yorumlanmaktadır. Bu dönemde basına karşı alınan tedbirlerin demokrasiye geçişten sonra bile basın üzerine etkili olduğu bilinmektedir. Koloğlu bu durumu şöyle izah etmektedir: "12 Eylül anarşi ve terörü sona erdirmek gerekçesiyle iktidara el koymuş, çoğulculuğu durdurmuş, kendisinden sonraki demokratik parlamenter düzenin de basından rahatsız olmamasını sağlayacak önlemleri almıştı."²⁸

Yine Koloğlu'nun aktardığı bilgilere göre, bu dönemde 237 kitap yasaklanmış, 796 gazeteci hakkında 632 dava açılmış, 218'i hapis cezasıyla sonuçlanmıştır. 1981 başında 28'i cezaevinde bulunan 44 gazeteci hakkında toplam 4 bin yılı geçen hapis cezası verilmiştir. Bunlar arasında üç yazı işleri müdürü 1717 yıl hapis cezası almıştır. El konulan 133 bin kitap da yakılmış-

²⁴ Sucu, age., s. 41.

²⁵ Sucu, age., s. s. 42-43.

²⁶ Nevzat Bölügiray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü*, Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, s. 114.

²⁷ Bölügiray, age., s. 115.

²⁸ Koloğlu, age., s. 151.

tır.²⁹ Adalet Ağaoğlu, Talip Apaydın, Sadun Aren, Tekin Sönmez, Aziz Nesin ve Demirtaş Ceyhun gibi çok sayıda yazar kitaplarından, yazdıklarından ötürü yargılanmıştır. Gazeteci Nazlı Ilıcak, 52 Numaralı karara uymadığı gerekçesiyle üç ay hapse mahkum edilmiştir. Ulusal Basın Ajansı'nın genel yayın müdürü Baki Özılhan, ajansın geçtiği ancak Sıkıyönetim Komutanlığıca yasaklanan bir haber nedeniyle 8 Temmuz 1984 tarihinde tutuklanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi yazı işleri Müdürü Okay Gönensin ile yazar Mehmet Kemal, yayınlanan içerikler nedeniyle 5 Haziran 1981 tarihinde 15 gün, aynı gazetenin İzmir temsilcisi Hikmet Çetinkaya ise, İzmir'de 17 gün gözaltında tutulmuştur.³⁰ Bu dönem içinde gazeteci, yazar, çevirmen ve sanatçılara verilen mahkumiyet kararlarının toplamı 316 yıl, 4 ay ve 20 güne tekabül etmektedir.³¹

12 Eylül rejiminin bu tutumu aslında sadece basın üzerinde değil, toplumun geneli üzerinde de korku yaratmıştır. Toplum, adeta okumaktan korkar hale gelmiş, okuduklarını saklamak hatta yok etmek telaşına düşmüştür. Koloğlu bu durumu şöyle aktarmaktadır: *"1980'lerin rejimlerinin ortak yanı, sadece yazarları korkutmak ve yasaklamakla kalmaması, okuma potansiyeli olan kitleleri de ürkütmeyi başarması olmuştur. 12 Eylül öncesindeki kırk yılda, sol düşünceleri sınırlayan 141 ve 142 ile sağ sınırlayan 163. maddelerden yaklaşık 30 bin kişi (yılda ortalama 750 kişi) hakkında kovuşturma yapılmış, ev ve kitaplıklarında yapılan aramalarla bunların yakınları da, bu tür konuları işleyen yayınları yok etmeye ve okumamağa zorlanmışlardı."*³² 12 Eylül döneminde yasaklananlar listesinde sadece gazeteler ve kitaplar yoktur. 937 film de sakıncalı olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Sakıncalı bulunan kitaplardan 39 tonu yakılmıştır. 40 ton kitapsa depolarda yıllarca çürümeye bırakılmıştır.³³

Basına uygulanan yasakları kestirebilmek gazeteciler için gittikçe zorlaşmıştır. Gazeteciler için komutanlarla konuşmak bile bir cesaret işi haline gelmiştir. Askerlerin basın kuruluşlarını ziyaretleri, tebligat niteliğinde gerçekleşmektedir. Değil yasaklara karşı durmak, sitem etmek bile cesaret gerektirmektedir. Gazeteci Nadir Nadi'nin Kenan Evren'le bir görüşmesinde söylediği *'bari her gazeteye bir albay atayın, o ne yazacağımızı söyleyin'* sözüne karşılık Orgeneral Haydar Saltık; *'Gerekirse bunu da yaparız, cesaretinizi frenlemek için'* demiştir.³⁴ Bu cevap bile komutanların basına taviz vermeme yönündeki eğiliminin bir göstergesi olarak nitelendirilebilir.

²⁹ Aynı Yer.

³⁰ Gürhan Savcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s. 155-160.

³¹ Topuz, age., s. 259.

³² Koloğlu, age., s. 153-154.

³³ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bila, Rıdvan Akar, *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, 6. Baskı, s.165.

³⁴ Birand, Bila, Akar, age., s.163.

Yukarıda bahsi geçen şartlar altında sansür dönemin gazetecileri açısından nefes almak kadar doğal bir hale gelmiştir. Üstelik komutanlar sadece basılan yayınlarla değil, bunların dışında kalan gazetecilik faaliyetleriyle de yakından ilgilenmişlerdir. Mehmet Barlas'ın aktardığı anıdan da anlaşılacağı üzere, gazetecilerin haber kaynaklarıyla yaptıkları ancak yayınlanmayan görüşmeler bile rahatsızlık yaratabilmiştir. Barlas bir örneği şöyle aktarmıştır: *"12 Eylülcüler çağırıyor, basın toplantısına gidiyoruz. Ben önce bir Demirel'e uğradım... Bir gün basın toplantısından önce Haydar Saltık çağırıldı. Sayın Barlas dedi. Bizim de dostlarımız vardır dedi. Türkiye çok önemli günler yaşıyor. İnsanların bazı dostluklarından fedakarlık etmesi gerekir dedi."*³⁵ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, 12 Eylül rejimi gazetecileri sadece yazdıklarından değil, yazmadıkları görüşmelerinden ve diğer faaliyetlerinden de sorumlu tutmuş ve askeri rejimin hoşuna gitmeyecek davranışlardan kaçınılması gazetecilerden açıkça talep edilmiştir.

Sadece siyasi konular değil, gazetelerdeki magazin konuları ya da resimler bile Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kapsama alanına girmiştir. Sıkıyönetim Komutanlarından Nevzat Bölügiray bu duruma örnek olarak, Kenan Evren'in Güneş Gazetesinde çıplak kadın resimlerinin basılmasına çok kızdığını, gazetenin uyarılar üzerine bu tarz resimlere son verdiğini, ancak yine de kapatılmaktan kurtulamadığını aktarmaktadır.³⁶

Gazetecilerin uyarılmasına ilişkin yöntem de zaman zaman değişiklik göstermiştir. Mehmet Sucu, önceleri yüksek rütbeli askerler tarafından yapılan uyarıların, sonraları düşük rütbelilerce yapılmasına dikkat çekmektedir: *"Darbenin ilk zamanlarında yazılacak veya yazılmayacak haberler hakkındaki bilgiler sıkıyönetim komutanlıklarında görevli yüksek rütbeli subaylar tarafından 'emir komuta zinciri içinde' gazetecilere dikte edilirken, daha sonraları saygıdeğer komutanlarımız, herhalde 'gazeteci taifesine fazla yüz verememek için' bu görevi daha alt rütbedeki subaylarına devrettiler. Bu uygulamanın ileriki aşamalarında ise, kimi zaman bir başçavuş, kimi zaman bir onbaşı, kimi zaman bir polis memuru bile 600-700 bin, hatta 1 milyon satan gazetelerin genel yayın müdürlerine veya sorumlularına, 'şu haber yasak kardeşim!' diye duyurularda bulunabildiler"*³⁷ Uyarıların düşük rütbelilerce yapılmaya başlanması, gazeteciler açısından dönemin koşullarında teyit sorununu da beraberinde getirmiştir. Gazeteye gelen telefonun gerçekten Sıkıyönetim Komutanlığından gelip gelmediğinin anlaşılması için arayanın numarası alınıyor, kontrol ediliyor ve yasak uygulamaya konuluyordu. Gazeteciler kendilerine ulaşan düzeltme ve yasaklama talep-

³⁵ Birand, Bila, Akar, age., s.163-166.

³⁶ Bölügiray, age., s. 114.

³⁷ Sucu, age., s. 42.

leri karşısında şaşırmakta ve tedirgin olmakta haksız sayılmazlardı. Zira gelen telefonlarda içerik dışında mizanpaj ve hatta sayfada kullanılan renklere bile karışıldığı oluyordu. Esas olarak, yasaklı liderlerin demeçleri, terör eylemleri, öğrenci hareketleri gibi konularda yayın yapmak yasaktı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi magazinel konular ve resimler de cezaya tabi tutulabiliyordu. Basın kısıtlamaları konusunda belirli bir standart yoktu. Herhangi bir konu yasaklanabilirdi. Gazeteci Doğan Heper o dönem kendilerine ulaşan yasaklarla ilgili şunları aktarmaktadır: *“Yazı işleri salonunun etrafı sıkıyönetim bildirimleriyle acem halısına çevrilmişti. Bütün onları yapıştırdık. Bunlar yazılı tebliğlerdi. Tabii yazılı olmayanlar da vardı. Eleştirel olanlar da vardı, telefonla gelen”*³⁸

Sansür sadece gazetelerdeki metinler ya da resimlerle sınırlı kalmamıştır. 7 Kasım 1982 tarihinde yapılacak olan Anayasa referandumu öncesinde, evet oyları için beyaz, hayır oyları için de mavi renk belirlenmiştir. Evren kamuoyundan beyaz pusula ile oy kullanmasını talep etmiş, anayasaya hayır diyenler ise mavi pusula kullanılmasını istemişlerdir. Bu nedenle bazı gazeteler referandum öncesinde mavi renge ambargo uygulamaya başlamıştır. Çünkü Sıkıyönetim referandumla ilgili hayır ifadesini çağrıştıracak her şeyi yasaklamıştır. Sadece red propagandası yapmak değil, mavi rengin deniz ya da gökyüzü tasvirlerinde kullanılması da engellenmiştir.³⁹ Anayasaya hayır oyu verilmesine ilişkin propaganda çalışması yapılması askeri yönetim tarafından yasaklandığından, basında mavi pusulanın propagandası son derece ilginç şekillerde yapılmıştır. Cumhuriyet Gazetesi’nde referandumdan bir ay önce 6 Ekim 1982 tarihinde yayınlanan Behiç Ak’ın karikatürü de bu kapsamdaki örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kadınıla erkeğin diyaloguna yer verilen karikatürde, erkek: *“Sevgilim gözlerin ne kadar şey... yani şey”* der. Ancak erkek *“şey”*in ne olduğunu bir türlü açıklayamaz. Tedirgindir etrafı kolaçan eder, halının altına, kapının arkasına bakar ve sonunda MAVİ der.⁴⁰ Behiç Ak 7 Ekim 1982 tarihinde de yine Mavi yasaklarını hicveden bir başka karikatürle çıkmıştır Cumhuriyet okurlarının karşısına. Bu kez iki sevgili birbirlerine mavi kelimesini kullanmadan bu rengi *“şey”* diyerek tarif etmeye çalışmaktadır. *Denizin rengi şey, gökyüzünün rengi de şey, sana şey şey menekşeler topladım... gibi örneklerin bulunduğu karikatür, dönemin ruhunu yansıtmaları bakımından önemli örneklerden biridir.*⁴¹

³⁸ Birand, Bila, Akar, age., s.163-166.

³⁹ Hasan Cemal, *Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 11-13.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1982, s. 5.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1982, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesinin yazı işleri müdürü Hasan Cemal 1982 referandumu sürecinde mavi rengin imasının bile basında sıkıntı yarattığını ifade etmiş ve yaşadıklarını şu şekilde nakletmiştir:

"1982 yılının Ekim ayı. Anayasa için halkoylaması yaklaşıyor. Askeri yönetim tarafından iki kez kapatılmış olan Cumhuriyet'in Genel Yayın Müdürüyüm. O günlerde Behiç Ak'la İsmail Gülgeç'in karikatür bantlarında bir konu sürekli tekrarlanıyor: Mavi... "Atatürk'ün gözleri mavi!" "Gökyüzü ne güzel, masmavi!" "Sevgilimin gözleri mavi! Başyazarımız Nadir Nadi sordu: "Hasan Cemal, bizim karikatürcüler nedir öyle maviye takmışlar? Habire mavi mavi diye çiziyorlar?" "Bilemiyorum, öğrenir söylerim." Ertesi sabah haber toplantısında, bizinkilerdeki bu mavi merakını sorunca, bir anda bütün bakışlar hayretle bana dönmüştü. Gerçekten bilmiyor muydum? Yoksa kafa mı buluyordum onlarla?.. Böylece öğrenmiş oldum. Anayasa referandumundaki oy pusulalarının renkleri, ' kabul'de beyaz, ' hayır'da mavi idi. O günden sonra mavi renkli haber ve yorumları dikkatle izlemeye başlamıştım. Çünkü, mavi renge herhangi bir yasak yoktu ama, ' hayır'm değil propagandası, 'telkin'i bile askeri yönetim tarafından gazete kapatma suçları arasına alınmıştı. Ekim ayı sonlarına doğru bir gün telefonum çaldı. "Sıkıyönetimden arıyorlar." Tedirginlik... Ne halt ettik yine?.. Selimiye Kışlası'ndaki Birinci Ordu Komutanlığı'nın santralindeki astsubay adımı sorduktan sonra her zamanki üslubuyla konuşuyor: "Komutanımı irtibatlıyorum." Karşımda Kurmay Başkanı: "Cemal Bey" diye başlıyor, o hiç unutamadığım boğuk sesiyle, "Anayasa referandumuyla ilgili yasaklar artık tam olarak uygulanacak. Özellikle Cumhuriyet'i çok yakından izliyoruz. Anayasa'yla ilgili en küçük bir ima, telkin, telmih yoluyla dahi olsa en ufak bir şey istemiyoruz. Yoksa derhal kapatacağız." Arkasından ekliyor: "Bir de mavi konusu var. Sizde kimdi o, Gülgeç mi ne biri var. Hep mavi mavi diye çiziyor. Bundan sonra mavi de olmayacak. Anlaşıldı mı?"⁴²

Cemal'in de aktardığı gibi sonunda haber yorum ve karikatürlerde bile mavi kelimesinin kullanılması da açıkça yasaklanmıştır. Ancak bu yasağa rağmen, Atatürk üzerinden yürütülen "mavi propagandası" Evren'i kızdırmıştır. Evren, Anayasa tanıtım çalışmaları kapsamında ziyarette bulunduğu İzmir'de yaptığı konuşmada bu konuya değinmiştir. Milliyet Gazetesi'nin bu konuya ilişkin haberinde şu ifadeler yer almaktadır: *"Evren, anayasaya hayır kampanyası yürütenlerin mavi renkle ilgili bazı benzetmeler yaptıklarını hatırlattı. Atatürk'ün gözlerinin mavi renkte olduğunun söylendiğini ve bunun anayasaya karşı oy verilmesi için kullanıldığını belirten Evren, 'Bakın edepsizleri görüyor musunuz? Atatürk'ü de buna alet etmek istiyorlar. Atatürk'ün gözleri mavidir ve mavi gözlerle bakmaktadır. Ama elinden gelse onları parçalar' dedi. Dev-*

⁴² Hasan Cemal, "Anayasa için renk yasaklamıştı askeri yönetim!", *Milliyet*, 25 Eylül 2001, <http://www.milliyet.com.tr/2001/09/25/yazar/cemal.html> Erişim Tarihi: 20.02.2016.

let Başkanı sözlerini gök mavi ama bir işe yaramıyor. Eğer bulut gelirse yağmur yağıyor, bereket getiriyor şeklinde sürdürdü”⁴³ Aynı konuya 5 Kasım 1982 tarihli konuşmasında da değinen Evren, şöyle konuşmuştur: “Sinsice neler neler söylemiyorlar sevgili vatandaşlarım. Atatürk’ün gözlerinin renginin mavi olup, mavi baktığından tutun da denizin mavi sularında serinleyen, gökyüzünün maviliklerinde huzura kavuşulacağına kadar mavi rengi ima ederek güya parlak buluşları ile ‘ret’ oyunu telkine yeltenmektedirler.”⁴⁴

Kimi zaman gazetelerin telefonla aranması kimi zaman gazetecilerin davet edilip sözlü olarak sert bir şekilde uyarılması şekliyle uygulanan baskı ve sansür, gazeteciler için olduğu kadar, kimi uyarıcılar için de zorlu bir süreç haline gelmiştir. Uyarıcılık görevinde de bulunmuş olan Sıkıyönetim Komutanı Nevzat Bölügiray, bu görevi yaparken yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde özetlemektedir: “...Uyarı görevleri bizim kendi görüş ve düşüncelerimizi yansıtmaktan çok, komutanların isteklerini basına ya da uyarılması istenen kişilere aktarmaktan ibaretti. Bu nedenle kimi zaman bize çok ters gelen bir uyarıyı yaparken, ne denli sıkıntı çektiğimizi anımsıyorum... Uyarıcılık görevinde uyarıcının kişiliği de çok önem taşıyordu. Çünkü uyarı görevi veren komutan, çağrılan kişiye ‘şöyle sert çık, böyle fırça çek, iyice haşla vb.’ türünden isteklerini de söylerdi.”⁴⁵

12 Eylül Yönetimi gazeteleri, gazetecileri ve yazarları cezalandırmakla kalmamış aynı zamanda gazeteci ve yazarların örgütlendiği sivil toplum kuruluşlarının yapılarını da etkilemiştir. Orhan Koloğlu’na göre 12 Eylül rejimi pek çok sendikayı kapatmasına rağmen, gazeteci cemiyetlerine dokunmamıştır. Koloğlu bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: “12 Eylül pek çok derneği temizliğe tabi tutarken, bunlara dokunmamıştır. Zaten onların da ülkedeki rejim koşullarının dışında davranışta bulunmaları olası değildi. En çok tırpana uğrayan Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti, askeri dönemi en az zararlar atlatmayı planlamak zorundaydı. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti’nin basın kısıtlamaları karşısında bir ölçüde hassas davranmasına karşılık, Ankara Gazeteciler Cemiyeti askeri rejimle yakın ilişkiler içine girince, cemiyetler arasında 70’lerin sonlarından beri var olan kopukluk büsbütün arttı. Bütün basın çalışanlarını temsil eden bir mesleki düşünce birliği ve dayanışması artık mümkün değildi. Çalışan sendikalarının işlemez hale geldiği bu dönemde Gazete Sahipleri Sendikası’nın etkinliği kendiliğinden artmış oldu.”⁴⁶

Zam haberinden, terör haberine, gazetenin mizanpajından, kullanılan resimlere ve renklere kadar gazetelerde yer alacak her türlü ayrıntıya mü-

43 Milliyet, 2 Kasım 1982, s. 9.

44 Kenan Evren TRT Konuşması, 5 Kasım 1982.

45 Bölügiray, age., s. 115.

46 Koloğlu, age., s. 154.

dahale eden 12 Eylül yönetiminin bu uygulamalarının gerekçesi Orgeneral Kenan Evren'in 1982 Anayasası'nı Devlet Adına Tanıtma Programı kapsamında 4 Kasım 1982 tarihinde İstanbul Taksim Meydanında yaptığı konuşmada şu şekilde ifade edilmiştir: *"Hepinizin takdir edeceği gibi, basın hürriyetinin kullanılmasında çeşitli şekilde etkilenecek olanların sayısı, diğer herhangi bir hürriyetin kullanılmasından etkileneceklerden daha geniştir ve bunun tesirleri daha da anıdır. Kötü maksatlarla kullanılan basın hürriyetinin menfi etkilerinin, toplum üzerinden silinmesi ve bu hürriyetin kötü kullanılmasının önüne geçilmesi, basın mensuplarımızca da kabul edileceği gibi, son derece zordur. Hatta bazen imkansızdır."*⁴⁷

12 Eylül yönetiminin uyguladığı bu politikaların ilginç bir sonucu da, Türkiye'de 1980'lerde okuma yazma oranının düşüş göstermiş olmasıdır. Toplatılan ve yakılan kitaplar, cezalandırılan gazeteler ve yazarlar bir döneme damga vurmuştur. İşte bu dönemde hem "sakıncalı yayın" endişesi, hem de gazetelerin, haber ve yorumdan çok, bol resimli magazin içerikli bir yapıya dönüşmesi, 80'li yıllarda okuma oranlarının düşmesini de beraberinde getirmiştir.⁴⁸

Askeri yönetimin basına, ifade ve düşünce özgürlüğüne yönelik uygulamaları, içinde bulunduğu dönemde çok fazla eleştirilmemiş olsa da, ilerleyen yıllarda gittikçe sertleşen bir şekilde eleştiriye maruz kalmıştır. Ayrıca uygulanan politikalar, Türkiye'de uzun yıllar onarılmayacak kadar derin yaralar da açmıştır. 12 Eylül dönemi Sıkıyönetim Komutanlarından Nevzat Bölügiray, bu politikaların, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne karşı kırgınlık ve kızgınlık ile sonuçlandığını şu sözlerle ifade etmektedir. *"Bazı kitapların yasaklanması, toplanması, yakılması, filmlerin yakılması, birçok yazarın ve gazetecinin hapse girmesi de bizim Başkanlığın yetki ve bilgisi dışında yürütülüyordu. Düşünce ve yazmanın yasaklanması terörü azaltıcı bir etken olmuyordu ama bazılarımız bunun tersini de düşünebiliyordu. Ne yazık ki MGK'nın bu tutumu, TSK'ni temsil ettiği varsayımı nedeniyle, ileriki yıllarda basının askerlere karşı bir kırgınlık ya da kızgınlık duygusuna kapılmasına neden olacaktı. Tıpkı aydın kesimde olduğu gibi..."*⁴⁹

C. 12 EYLÜL VE BASINDA YENİ YÖNELİMLER

12 Eylül yönetiminin baskıcı ve sansürcü tavrı pek çok gazeteyi siyasi haberlerin dışına yönelmeye itmiştir. İç siyasete ilişkin haber yapmakta zorlanan gazeteciler için dış politika haberleri bir nevi kurtarıcı olmuştur. Gazeteciler, dış politika haberleri sayesinde hem iç politikaya bulaşmamış ve

⁴⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=9DomiJXHRrY>, Erişim Tarihi: 21.03.2015.

⁴⁸ İrfan Erdoğan, Alemdar Korkmaz, *Popüler Kültür ve İletişim*, Erk Yayınları, Ankara, 2005, s. 114.

⁴⁹ Bölügiray, age., s. 122.

böylece sansürle karşılaşmamış hem de sayfalarını doldurabilmişlerdir. Ancak dış politika haberlerinin seçiminde de bazı özellikler dikkat çekmektedir. 12 Eylül sonrası Türk yazılı basınındaki dış politika haberleri incelendiğinde çoğunlukla dış dünyadaki olumsuzlukların, savaş, kıtlık, çatışma, ekonomik bunalım gibi konuların, sansasyonel bir dille öne çıkarıldığı görülmektedir. İran, Polonya, Şili, Lübnan gibi ülkelerde yaşanan kaos ortamı gazetelerde sıklıkla yer bulmaktayken, dönemin gazetelerinde yer alan dış politika haberlerinde ekonomik refah içinde olan yabancı ülke ya da toplum haberlerine rastlamak neredeyse imkansızdır. Dış dünyaya ilişkin olumlu haberler yok denecek kadar azdır. Gerek kullanılan metinler gerekse resimlerle dünyanın çeşitli köşelerinde yaşanan çatışma, savaş, bunalımlar ve açlık gibi konular vurgulanmış ve “dünyada kaos yaşanıyor” algısı yerleştirilmiştir. Bir bakıma bu haberlerle “Bakın dışarıda neler oluyor, bunları yaşamadığınız için şanslısınız” mesajı verilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin darbe sayesinde anarşiden kurtulduğu mesajı verilmiş ve böylece 80 darbesi de meşru kılınmak istenmiştir.⁵⁰

Gazetecilerin nispeten daha rahatça haber yazabildikleri bir alan da siyasi olmayan şiddet haberleri olmuştur. Polis adliye haberleri olarak da nitelendirilen bu haberler daha ziyade aile içi şiddet haberlerini içermektedir. 12 Eylül Darbesinden hemen sonra gazetelerde neredeyse ülkede hiçbir şey olmuyor hissi yaratacak bir yayın politikası izlenmeye başlanmıştır. Sansürün neden olduğu bu durum, 12 Eylül’e ilişkin haberlerin gölgelemesi ve geri plana atılması anlamına da gelmektedir. Nurdan Gürbilek, Hürriyet gazetesinin hemen hemen tamamının aile cinayetlerine ayrıldığını ifade etmektedir. Karısını öldüren kocalar, çocuklarını öldüren anneler, kardeş cinayetleri...” şeklinde verilen bu haberlerde 12 Eylül’ün izlerini bulabilmek mümkün değildir.⁵¹

12 Eylül yönetiminin basına yönelik uygulamaları, sansür, kapatma cezaları, gazeteci ve yazarlara yönelik baskılar, gazetelerin içeriğine yönelik köklü değişimlere de neden olmuştur. Politik konularda sık sık uyarılması ve cezalarla karşılaşılması, Türk basınının politik konulardan kaçınması ile sonuçlanmıştır. Halkın haber alma ihtiyacını karşılamamanın yanı sıra, piyasadaki varlığını sürdürebilmek ve ticari bir işletme olarak yaşayabilmek gibi bir kaygısı da olan gazeteler, yukarıda da detaylı olarak aktarılan baskı ve sansür ortamında ayakta kalabilmenin yolu olarak apolitik bir çizgiyi be-

⁵⁰ Şerife Özgün Çıtak, *1980 Askeri Darbesinin Yazılı Magazin Basınındaki Yansıması ve Basının Magazinleşmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007, s. 100.

⁵¹ Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak, 1980’lerin Kültürel İklimi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53.

nimsemek ve hatta magazine kaymak gibi yöntemler seçmek durumunda kalmıştır.

Uzun süreli kapatmalarla karşı karşıya kalan gazetelerin, ekonomik yapıları da bozulmaya başlamış ve gazeteciler oto sansür yoluna gitmiştir. Pek çok gazeteci, yazı ve haberlerini herhangi bir uyarı ya da cezaya mahal vermeyecek şekilde hazırlamaya gayret etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi de oto sansürün devreye girdiği gazetelerden biri olmuştur.⁵² Siyasi haberlerden boşalan yerleri üçüncü sayfa haberi olarak adlandırılan polis adliye haberleri ile magazin haberlerinin doldurması kaçınılmaz hale gelmiştir. Örneğin Cumhuriyet Gazetesinde Hasan Cemal, Sıkıyönetim Komutanlığı'nun rahatsızlığını bildirmesi üzerine, ertesi gün çıkacak köşe yazılarını taramış ve İlhan Selçuk, Oktay Akbal, Mustafa Ekmekçi, Mehmet Kemal, Yalçın Doğan ve Uğur Mumcu'ya yazılarını yenilemiştir.⁵³ 12 Eylül döneminde oto sansür o kadar ileri gitmiştir ki, Hasan Cemal gazetenin yeniden kapatılmasına engel olabilmek için gazetenin başyazarı Nadir Nadi'nin bir yazısını sayfaya almadığını belirtmiştir. Hasan Cemal bu hadiseyi, vefatında Nadir Nadi'ye hitaben yazdığı mektubu cenazesinde şöyle dile getirmiştir: *"Belki hatırlayacaksınız, bir kez de başyazınızı koymamıştım gazeteye. 12 Eylülün günlerdi. Çok sert bir yazı yazmıştınız askeri yönetime karşı. 'Nadir bey bu yazıyı basarsak yine sıkıyönetim kapatır gazeteyi' demiştim. Sonunda yayım yönetmeninin dediği olmuş başyazı sayfaya girmemişti"*⁵⁴

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Yalçın Pekşen de o günlerde yaşananları şöyle aktarmaktadır: *"Cumhuriyet Gazetesi 12 Eylül 1980'den sonra uygulanan sıkı sansür nedeniyle haber sıkıntısı çekmeye başladığından, Hasan Cemal'in direktifiyle magazin haberlere yönelmek zorunda kaldık. Çünkü sıkıyönetimin sansür uygulamadığı tek haber türü magazin haberleriydi"*⁵⁵ Bu gerçek nedeniyle magazin haberleri yayınlamak gazeteler ve gazeteciler açısından en risksiz alanlardan biri haline gelmiştir. Gazeteler siyasi içerikleri azaltıp, bol ve renkli resimler eşliğinde magazin haberlerini artırmıştır.

Bu dönemde pek çok gazete, ekonomi sayfası da çıkarmaya başlamış, ancak ekonomi sayfası olarak adlandırılan bu sayfalar da iş adamlarının magazininden öteye gidememiştir. 24 Ocak kararları sonrasında ekonomiye olan ilginin artması, gazetelerin de özel ekonomi sayfaları hazırlamalarına neden olmuştur. Milliyet gazetesi ekonomi sayfalarının sayısını ikiye çıkara-

⁵² Aysun Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 208.

⁵³ Hasan Cemal, *Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul, 1986, s. 420.

⁵⁴ Ali Tartanoğlu, *Baskın Basın'ın mı? Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları*, Ankara, 1994, s. 130.

⁵⁵ Köktener, *age.*, s. 209.

rak, diğer gazetelere de öncülük etmiştir. Hatta günlük ve haftalık ekonomi gazetelerinin yanı sıra ekonomi dergileri de yayınlamaya başlamıştır. Ancak ekonomi sayfalarındaki içeriğin ne kadarının ciddi ekonomi haberlerinden oluştuğu tartışmalıdır. Koloğlu'na göre, *“Bir iki gazete dışında ekonomim haberlerinin çok kaliteli olmadığı, amaçlı ve çıkarıcı yönlendirmelerin ağır bastığı ve işin ekonomi dünyasının sosyete dedikoduları şekline dönüştüğü görüldü.”*⁵⁶

1980 askeri müdahalesi sonrası haberin magazinleşmesi olarak karşımıza çıkan bu durum, ekonomi ya da siyaset haberlerinin hafif bir şekilde ele alınması ya da magazin yönlerinin öne çıkarılması olarak da gerçekleşmiştir. Ciddi haberler, içlerine renkli öğeler katılarak verilmeye başlanmış, renkli fotoğrafların kullanımı artmıştır. Sanayici ve iş adamlarının yatırımları ya da ekonomik faaliyetleri yerine, katıldıkları partiler, kutlamalar, gittikleri tatiller haberlerde yer bulmaya başlamıştır. Aynı şekilde Türkiye'yi ziyaret eden yabancı liderlerin ya da siyasilerin, ülkedeki temaslarından çok, sosyal faaliyetleri gazete sayfalarında daha çok yer bulmuştur. Siyasilerin eşleri, seçtikleri kıyafetler ve yaşam tarzları da yine bu dönemde öne çıkan haberlerden olmuştur. Gazeteci Yavuz Donat, ciddi haberlerin yerini magazine bırakmış olmasını şu şekilde açıklamaktadır: *“Şimdi biz basında zaman zaman sululuktan şikayet ediyoruz ya, o zannederim 12 Eylül zamanı başladı. Çünkü tartışmaya kısır çekişme diye bakıldığı için, bütün tartışmalar yasak. O zaman ne yazılacak? Abuk subuk şeyler yazıldı. Çünkü adımızın atarken, dikkatlisiniz, hemen gazete kapatılıyor”*⁵⁷

Türk basınının 12 Eylül sonrası magazine ağırlık vermesinin nedenlerinden biri de dönemin en etkili kitle iletişim araçlarından biri olan tek kanallı televizyon yani TRT'nin (Türkiye Radyo ve Televizyon) o dönemki varlığı ve işlevidir. Türkiye'deki televizyon yayıncılığının temelini atan TRT, Ankara Radyosu, İstanbul Radyosu gibi bölgesel yayın yapan kuruluşları da bünyesinde barındırmıştır. 1961 Anayasası'nın 121. maddesi ile kuruluşuna imkan tanınan TRT'nin tarafsız ve özerk bir kamu kuruluşu statüsünde yönetilmesi öngörülmüştür. Nitekim, yürürlüğe giren 359 sayılı yasayla, 1 Mayıs 1964'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) kurulmuş, ancak 12 Mart 1971 askeri muhtırası sonrasında 20 Eylül 1971'de Anayasanın 121. maddesi değiştirilerek, TRT'nin özerkliğine son verilmiştir. 1971 itibarıyla, TRT'nin “tarafsız” bir kamu tüzel kişiliği konumuna getirilmesi sağlanmıştır. TRT 1980'lere gelindiğinde devletin radyo ve televizyon kurumu olarak görev yapmış ve yayınlarıyla kamuoyunda son derece etkili olmuştur. Ancak muhalefetin sesine yeteri kadar yer vermemesi, tartışmala-

⁵⁶ Koloğlu, age., s. 155-156.

⁵⁷ Birand, Bila, Akar, age., s. 163-166.

rı da beraberinde getirmiştir. 1980'lerin en etkili kitle iletişim araçlarından biri olan TRT de Sıkıyönetim Komutalığı'nın uyarılarından nasibini almıştır. Yayınların sınırlandırıldığı bu dönemde, TRT daha çok yabancı diziler ve eğlence programlarıyla öne çıkmıştır.

Televizyonun günlük hayata girmesiyle birlikte, gösterime giren diziler, eğlence programları da gazetelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Ülkenin ağır gündemi karşısında, toplumun karşısına tutunacak bir dal olarak çıkan TRT ve o dönemki eğlence programları kitlelerin yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Öyle ki gazeteler, TRT'nin o günkü yayın akışına geniş yer vermeye başlamış, ertesi gün ise gece yayınlanan programlar hakkında düzenli olarak yorumlara yer verilmiştir. Televizyonda gösterime giren dizilerin yabancı yıldızlarıyla ilgili haberler gazetelerde daha çok ve daha geniş yer bulmaya başlamış, özellikle döneme damga vuran Dallas gibi dizilerdeki gelişmeler, gazetelerin manşetlerine kadar çıkabilmiştir. Dizi karakterlerinden JR'ın vurulması üzerine 21 Kasım 1980 tarihinde ana sayfadan JR'ı vuran kişinin yakında açıklanacağına dair haber veren Hürriyet Gazetesi, 23 Kasım 1980 tarihinde ise JR'ı vuran kişiyi manşetinden "Oh JR'i vuran baldızı!" başlığıyla duyurmuştur.⁵⁸ Benzer bir şekilde Tercüman gazetesi de dizideki gelişmeleri ana sayfadan geniş yer ayırarak duyurmuştur.⁵⁹

12 Eylül darbesinden çok kısa bir süre sonra ülke gündemini bir dizinin belirlemesi, sonraki yıllarda da ilgiyle karşılanmıştır. 12 Eylül'den sadece sekiz hafta sonra gazetelerin birinci sayfasında "Katili öğrenmek için aranacak telefon numaraları" yazılmıştır. Aranması halinde dizinin kahramanı JR'ı kimin vurduğunu öğrenilebilecektir. Can Dündar bu durumu şöyle yorumlamıştır: "Kanlı bir iç savaşta on binlerce insanı toprağa gömen ülke, bir askeri darbeden iki ay sonra ekran başına geçmiş, kendi evlatlarının değil, JR'ın katilini soruşturuyordu."⁶⁰

1980 askeri müdahalesiyle birlikte ortaya çıkan ve başlarda gazete yönetimleri ve gazeteciler için bir zorunluluk gibi görülen magazinleşme eğilimi, sonraki yıllarda alışkanlık haline almıştır. Yazılı basındaki bu depolitizasyon yani siyasetten arındırılma süreci 1980 darbesinin basına yönelik en büyük etkilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etki topluma da yansımış ve toplumun yaşam tarzında da değişiklikler görülmüştür. 1980'lerin başlarındaki gazeteler dönemin eğlence kültürü hakkında da fikir vermektedir. Gazetelerde her gün tam sayfa yayınlanan gazino ilanları, Bülent Ersoy,

⁵⁸ *Hürriyet*, 21 Kasım 1980 s.1. *Hürriyet*, 23 Kasım 1980, s.1.

⁵⁹ *Tercüman*, 23 Kasım 1980, s. 1.

⁶⁰ <http://www.cnnturk.com/2012/yasam/diger/11/26/jri.kim.vurdu.sorusu.80.lerin.en.buyuk.esranyidi/686153.0/>, Erişim Tarihi: 22.03.2014.

Muazzez Abacı, Müzeyyen Senar ve Adnan Şenses gibi isimlerin programlarını duyurmaktadır. Özellikle 1980-1984 yılları arasında görülen bu tür ilanlar, dönemin ruhunu yansıtmak bakımından da anlamlıdır.

12 Eylül dönemi basınında görülen magazinleşme olgusu sadece haber içerikleri ve fotoğraflarında değil, sayfa tasarımlarında da kendini göstermiştir.⁶¹ Şerife Özgün Çıtak, tasarımda görülen değişimleri şu şekilde aktarmaktadır: *“Yıldız diye anılan ve ofset teknolojiyle birlikte sayfa tasarımında bir süreliğine de olsa yükselen değer halini alan şekiller sıkça kullanılmış, bu şekillerin içlerine sansasyonel ifadeler yazılmıştır. Bu şekilleri Türk basını çok sevmiş ve uzun bir süre sayfalarında kullanmışlardır. Bu bağlamda magazinleşme yalnızca haberlerde ve fotoğraflarda değil, gazetelerin sayfa tasarımlarında da görülmektedir. Etli ve büyük puntolu atılan başlıklar, kullanılan dişi yazılar, seçilen renkler, haber kutuları ve bu kutulara atılan çerçeveler, seçilen fotoğraflar kadar önem taşımaktadır ve dikkat çekmektedir.”*⁶²

1980’lerdeki Türk basınının öne çıkan özelliklerinden biri de çıplak kadın resimleri ve cinselliğin ön plana çıkmasıdır. 1980 öncesine kadar bazı gazetelerde üçüncü sayfa güzeli olarak bilinen çıplak kadın resimlerinin 1980’lerde ön sayfalara taşındığı görülmektedir. Sadece bu resimler değil, o dönem çok popüler olan fotoroman akımının da cinsellikten faydalandığı, bolca çıplak-dekolteli kadın resmi kullandığı bilinmektedir. Murat Özgen, 12 Eylül sonrası Türk basınında cinselliğin ön plana çıkmasına ilişkin şu değerlendirmede bulunmaktadır: *“12 Eylül hareketi ülkedeki tüm muhalif sesleri susturmuş, özellikle basın kuruluşları sıkıyönetim esasları çerçevesinde görev yapar hale gelmişti. Anılan dönemde yapılan baskılar nedeniyle, basının siyasi nitelikli haberlerden uzaklaşarak, tirajı belli bir seviyede tutmak ve ekonomik olarak ayakta durmak adına magazin habere ve ayrıca insanoğlunun en temel içgüdüüsü olan cinsel ağırlıklı konulara yönelmesi söz konusu olmuştur”*⁶³ Koloğlu da gazetecilerin bu alana kaymasını benzer şekilde değerlendirmektedir: *“Haklarında soruşturma açılmış kişilerin basından uzaklaştırılması sağlandı. Birçok düşünür de ciddi şeyler yazmak olanağını kaybedip, geçim zoruyla seks konularını işlemek zorunda bırakıldılar.”*⁶⁴

Bu tablo Türk basınında yeni yayınların doğmasına da neden olmuştur. Oral Çalışlar; Türk basınında kendine yer bulan bu yeni yayınları şu şekilde tarif etmektedir: *“Bu dönemde adını saptayamayacağımız kadar çok, haftalık, aylık*

⁶¹ Hümiyet, 19 Eylül 1982- 3 Eylül 1982.

⁶² Çıtak, age., s. 77.

⁶³ Murat Özgen, “1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu”, <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleaas/prof-dr-murat-ozgen/221-1980-sonras-tuerk-medyasnda-gelimeler-ve-magazinleme-olgusu.html> 2004, Erişim tarihi: 10.09.2015.

⁶⁴ Koloğlu, age., s. 151.

bulvar ya da magazin basını adı verilen, sanatçıların yatak odalarını ve aşk trafiğini izleyen gazete ve dergiler ortaliğı kapladı. Bunlardan yalnızca Haftasonu, 7 Gün, Haftanın Sesi ve Merhaba'nın haftalık satış rakamları 200 bini geçmektedir."⁶⁵ Benzer yayınlardan biri de Tan gazetesidir. 1983 yılında Rahmi Turan yönetiminde yayın hayatına başlayan Tan Gazetesi basında cinselliğın en çok kullanıldığı gazetelerden biri olarak öne çıkmıştır. Ekim 1984'de 715 binlik günlük satışıyla Tan en çok satan gazete olarak Türk basının yıldızı haline gelmiştir. Bu satış rakamları, diğer gazeteleri de Tan tipi yayıncılığa yöneltmiştir. Oral Çalışlar'a göre Tan tipi gazetecilikte, ilk sayfada siyasi haber yoktur. Çalışlar gazetesinin yayın çizgisini şöyle tanımlamaktadır: *"Kendisiyle yatmayan karısını satırda doğrayan, sevgilisini İbrahim Tatlıses'den daha fazla dövdüğü için övünen, sokak ortasında kadınlara tecavüz eden, dünyanın bütün erkeklerinden daha yüksek bir seks gücüne sahip olduğunu sanan ve uçkurunu her an çözmeye hazır bir 'Türk erkeğı' tablosu çiziyor, öte yandan, 'Türk erkeğı'nin peşinde koşan ve kadınlıklarını onlara sunmak için fırsat kollayan yabancı kadınlar, erkeklerle yatmaktan başka bir şey düşünmeyen ve bu işi bir ticaret aracı haline getiren 'sanatçılar' ve ezilen, dövülen, tecavüz edilen, horlanan ve bir boşalım aracı olarak görülen kadınlarımızla tablo tamamlanıyor"*⁶⁶

İşin ilginç tarafı Tan gazetesinin neredeyse tüm haberlerinin masa başında uydurulan haberlerden oluşuyor olmasıdır. Tan'ın hayali içeriklerle Türkiye'nin en çok satan gazetesi olması dönemin diğer yayın kuruluşlarını da etkilemiştir. Asparagas haberlere yer veren erotik bulvar gazetesi Tan'ın yanı sıra, Playboy ve Playmen gibi cinsellik odaklı erotik dergiler de yine 80'lerde yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde yayın hayatlarına başlayan asparagas ve erotik haberlere yer veren yayınlara yoğun ilgi olduğu bilinmektedir. Türk basınında yeni ve son derece ilgi çekici bulunan cinselliğın ön planda kullanımı trendi, kitle gazetelerini de etkisi altına almıştır. Hürriyet gazetesinde yer alan fotoromanların 1980 darbesini takiben, bu durumdan etkilendiğı ve çıplak kadın bedenlerinin ve cinselliğın fotoromanlarda daha fazla kullanıldığı gözlenmektedir. Ayrıca önceleri sağlık konulu haberler gerekçesiyle kullanılan çıplak kadın bedenleri resimleri, 80 darbesiyle birlikte tıp söylemine ihtiyaç duymadan kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁷ Örneğın önceki yıllarda göğüste oluşan bir kist haberi için kullanılan ve kadın göğsünü açıkça gösteren fotoğrafların benzerleri sonraki yıllarda sıklıkla ve sağlık sayfaları dışında da kullanılmıştır. Benzer değışimler Milliyet Gazetesi'nde de gözlenmiştir. Aydın Doğan'ın satın aldığı Milliyet Gazetesi

⁶⁵ Oral Çalışlar, *12 Eylül ve Anđıqlanan Gazetecilik*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 28.

⁶⁶ Çalışlar, *age.*, s. 31-32.

⁶⁷ Çıtak, *age.*, s. 91.

80'lerde magazin gazetesi olan Haftasonu kökenli Çetin Emeç tarafından yönetilmiştir. Bu da magazin trendlerinin yakalanması konusunda Emeç'i avantajlı kılmıştır. Nitekim, Emeç bulvar gazeteciliğinden kazandığı tecrübeyle Milliyet'in konumunu değiştirmiştir. Bu dönemde yeni Milliyet içinde bol kadın resmi ve fotoroman bulunan Renk adlı bir ilave vermeye başlamıştır.⁶⁸

Gazeteci Ragıp Duran, gazetelerdeki bu renklenmeden söz ederken, gazetelerin teknolojinin nimetlerinden yararlandığının altını çizmektedir. Ancak Duran'a göre teknolojideki değişiklikler sadece vitrini etkilemiş, içerikte büyük değişiklikler olmamıştır. Duran bu durumu; "*Gazeteler bir omuzlarına nazar boncuğu, diğerine de astsubay pırpırını takmışlardı*" şeklinde ifade etmiştir.⁶⁹ Gazeteci Tuğrul Eryılmaz ise, 12 Eylül sonrası Türk basınında yaşanan bu gelişmelerin Türkiye'ye özel bir durum olmadığını, aynı tarihlerde dünyada da benzer eğilimler olduğunu şu sözlerle vurgulamıştır: "*1980 sonrasında yaşanan durum sadece Türkiye'ye has değildir. Aynı durum 1980'lerde İngiltere'de de görülmüş, piyasadan pay alma kavgasına giren patronların etkisindeki gazete ve gazeteciler yüzünden gazetecilik değerleri düşerken istenildiği gibi propaganda yapmak- açıkça hükümeti desteklemek- sansasyonel kalıplar ve hafif meşrep eğlence ağırlık kazanmıştı.*"⁷⁰

12 Eylül darbesiyle birlikte Türk basınına yön veren magazinleşme eğilimi kimilerine göre halkın tutunacağı bir dal olarak görülürken, kimilerine göre de halkın gazetelere ve basına olan güvenini kırmış ve halk desteğini kaybetmiştir. Suat Gezgin, magazinleşmenin halkın basına olan güvenini sarstığı görüşünü şu şekilde dile getirmektedir: "*12 Eylül 1980'den sonra Türkiye'deki her kurumda olduğu gibi basında da önemli ve köklü değişimler gerçekleşmiştir. Bugün Türk basınının içinde bulunduğu kısır döngüde kuşkusuz o dönemin payı büyüktür. 12 Eylül'den sonra basının politik konulara ilişkin haber ve yorumlar yapmaktan kaçınması, basının magazine kaymasına neden olurken, halkın sesini duymadığı için de halk tabanından ve desteğinden uzak bir kurum olma durumunu gündeme getirmiştir. Kısacası basın 12 Eylül harekâtından sonra halktan uzak, olaylara apolitik bir yaklaşım modeli ortaya koyarken, bu durum onun okuyucu kitlesinden kopması ve desteksiz kalması sorununu da ortaya çıkarmıştır.*"⁷¹

⁶⁸ Çalışlar, age., s. 34-35.

⁶⁹ Ragıp Duran, *Apoletli Medya*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 24-25.

⁷⁰ Tuğrul Eryılmaz, *Gazeteci Kendine de Sormalı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 24.

⁷¹ Suat Gezgin, *Medya ve Demokrasi*, Konrad Adaneur Vakfı Yayınları, s. 167. <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Meroek/19gezgin.pdf>, Erişim Tarihi: 17.11.2015.

SONUÇ

12 Eylül'ü takip eden süreçte, pek çok gazete ve yazarın 12 Eylül'ü bir darbe olarak nitelenmediği gözlenmiştir. Basının 12 Eylül'ü bir darbeden ziyade, zorunlu bir müdahale, yerinde bir adım, hatta barış hareketi gibi ifadelerle karşılamış olmaları, kamuoyunun darbeye rıza göstermesi için önemli faktörlerden biri olmuştur. Basın, kamuoyuna sunduğu içeriklerle de darbeyi sıradanlaştırmış, önemsiz kılmış ve böylece geniş kitlelerin askeri müdahaleye bakışını yönlendirmede, kamuoyunun müdahaleye olumlu bakmasını sağlamada ve darbenin meşrulaştırılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Darbenin ilk günlerinde basında yaşanan bu “memnuniyet duygusu” ilerleyen günlerde basına uygulanan sansür ve baskılar nedeniyle evrilmeye başlamış ve 12 Eylül'ün toplumda bıraktığı izlerle birlikte yerini kırgınlığa hatta öfkeye bırakmıştır. Ancak bu süre zarfında basın, gerek Orgeneral Kenan Evren'i, gerekse 12 Eylül yönetiminin icraatlarını meşrulaştıracak pek çok haber ve yoruma da yer vermiştir. Bazı başka yayın kuruluşları ise darbe yönetimine açıktan destek vermek yerine, içeriklerini farklılaştırarak konuya adeta sırtlarını dönmüşlerdir. Magazin, polis adliye haberleri, foto-romanlar gibi farklı içeriklere ağırlık veren basın kuruluşları ülke yönetimindeki önemli değişime ilişkin haber ve yorumlar yerine sayfalarını renkli resimler ve magazin içerikleriyle doldurma eğilimine girmiştir. Her iki durum da darbenin meşrulaştırılmasına ve kamuoyu desteği görmesinde önemli birer etken olarak görülmektedir. 12 Eylül 1980 ile Anavatan partisinin seçimle iktidara geldiği 6 Kasım 1983 tarihleri arasında Türk yazılı basının izlediği meşrulaştırma politikasında dikkatle üzerinde durulması gereken en önemli basının darbe karşısında sağlam bir duruş sergilemediğidir. 12 Eylül dönemi basını incelendiğinde basının genel olarak darbeye karşı çıkmadığı görülmektedir. Basın ya bilerek ve isteyerek darbeye destek olmuş, ya baskılar karşısında ticari olarak kayıp vermemek için çekimser kalmış ya da tamamen magazin gibi unsurlara yönelerek 12 Eylül'e muhalefet etmeme yolunu seçmiştir. Kısacası basın çeşitli yollarla darbeyi alkışlamış, destek vermiş ve kamuoyunun da destek vermesine katkı sağlamıştır.

Basın sadece darbeye değil, kendisine yönelik yaptırımlara ve sansür uygulamalarına da ciddi ölçüde bir direnç göstermemiştir. 12 Eylül rejiminin hoşuna gitmeyeceği tahmin edilen haberler otosansüre tabi tutulmuş, yayın kuruluşlarının ticari kaygıları, gazeteciliğin temel ilkelerinin önünde tutulmuştur. Günümüzde medyanın 4. güç olarak yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında sayılır hale gelmiş olması medyanın toplumu yönlendirme gücünü ortaya koymaktadır. Liberal medya kuramcılarının göre

medya bu gücü toplumun her kesiminin sesi olacak şekilde kullanmalıdır. Medya eşitlikçi, demokratik ve çoğulcu olmalı, olayları olduğu gibi aktarmalıdır. Ancak medyanın ideolojik bir üretim aygıtı da olduğu göz önünde bulundurulmalı, medya içeriklerinin kontrolünün doğrudan sahibin ya da kimi zaman iktidarın elinde olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan bakıldığında 12 Eylül dönemi basını her kesimin sesi olmaktan ziyade 12 Eylül rejiminin sesi olmuştur. 12 Eylül rejimi her ne kadar baskı uygulasa da, dönemin basını ve gazetecileri bu baskılar karşısında iyi bir sınav verememiş ve hem toplumun haber alma hakkı zedelenmiş hem de gazetecilik mesleği içinden çıkılması zor bir sürece sokulmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- *Amiral Gemisinin Seyir Defteri 1948–1998*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1998.
- *Basım 80-84*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, 1984.
- Birand, Mehmet Ali; Bila, Hikmet; Akar, Rıdvan; *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.
- Bölügeray, Nevzat; *Sokaktaki Askerin Dönüşü*, Tekin Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1991.
- Cenal, Hasan; *Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul, 1986.
- _____; *Demokrasi Korkusu 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitapçılık, 5. Baskı, İstanbul, 2004.
- Çalışlar, Oral; *12 Eylül ve Anıçlanan Gazetecilik*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Demir, Vedat; *Türkiye'de Medya-Siyaset İlişkisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.
- Duran, Ragıp; *Apoletli Medya*, Belge Yayınları, İstanbul, 2000.
- Erdoğan, İrfan; Korkmaz, Alemdar; *Popüler Kültür ve İletişim*, Erk Yayınları, Ankara, 2005.
- Eryılmaz, Tuğrul; *Gazeteci Kendine de Sormalı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1999.
- Gevgili, Ali; *"Türkiye Basını"*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 1983.
- Gürbilek, Nurdan; *Vitrinde Yaşamak, 1980'lerin Kültürel İklimi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Koloğlu, Orhan; *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basım Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.
- Köktener, Aysun; *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kurban, Dilek; Sözeri, Ceren; *İktidarın Çarkında Medya*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2012.
- Söylemez, Alev; *Medya Ekonomisi ve Türkiye Örneği*, Haberal Eğitim Vakfı Yayını, Ankara, 1997.
- Sucu, Mehmet; *12 Eylül Yasakları*, Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- Tartanoğlu, Ali; *Basın Basım'ın mı?*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1994.
- TBMM, *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu- I. Cilt*, Kasım, 2012.
- Tek, Hayati; *Darbeler ve Türk Basını*, Divit Basımevi, İstanbul, 2006.
- Topuz, Hıfzı; *II. Mahmut'tan Holdinglere*, Türk Basım Tarihi, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 2003.
- Zürcher, Erik Jan; *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Tezler

- Akgün, Mehlika; *12 Eylül Askeri Darbe Sonrası Gazetelerdeki Magazinleşme Eğilimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bilim Dalı, İstanbul, 2011.
- Çıtak, Şerife Özgün; *1980 Askeri Darbesinin Yazılı Magazin Basımındaki Yansıması ve Basımın Magazinleşmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007.
- Savcı, Gürhan; *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Basımın Tavrı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006.

-Uzun, Meltem; *Medya Sahipliğinin İçeriğe Yansımaları: Cem Uzan ve Genç Parti Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, 2008.

Gazeteler

- Cumhuriyet
- Milliyet
- Hürriyet
- Tercüman

Elektronik Kaynaklar

- Hasan Cemal, "Anayasa için renk yasaklamıştı askeri yönetim!" Milliyet, 25 Eylül 2001, <http://www.milliyet.com.tr/2001/09/25/yazar/cemal.html> Erişim Tarihi: 20.02.2016
- <https://www.youtube.com/watch?v=9DomiJXHRrY>, Erişim Tarihi: 21.03.2015.
- [Http://www.cnnturk.com/2012/yasam/diger/11/26/.jri.kim.vurdu.sorusu.80.lerin.en.b uyuk.esrariydi/686153.0/](http://www.cnnturk.com/2012/yasam/diger/11/26/.jri.kim.vurdu.sorusu.80.lerin.en.b uyuk.esrariydi/686153.0/), Erişim Tarihi: 22.03.2014.
- Murat Özgen, "1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu", <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleas/prof-dr-murat-oezgen/221-1980-sonras-tuerk-medyasnda-gelimeler-ve-magazinleme-olgusu.html> 2004, Erişim tarihi: 10.09.2015.
- Suat Gezin, *Medya ve Demokrasi*, Konrad Adaneur Vakfı Yayınları, s. 167. <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/19gezin.pdf>, Erişim Tarihi: 17.11.2015.